NĚKOLIK POZNÁMEK K PROBLÉMU ROSTOUCÍHO NÁSILÍ*

MARTINA URBANOVÁ

Násilí můžeme definovat jako čin nebo činnost, kterou jinému působíme škodu, újmu, kdy ubližujeme – na zdraví, majetku atd. Původně byl pojem násilí[1] v podstatě vázán na násilí brachiální, brutální, to znamená vraždu nebo loupež. V novějším modernějším pojetí se chápe obecněji, zejména v politologických teoriích se o násilí mluví jako o prostředku nebo způsobu, jak donutit jiného člověka nebo jinou sociální skupinu, aby činili něco, co činit sami nechtějí, anebo jim znemožnit vykonávat něco, co vykonávat chtějí.

I když je násilí často účinným prostředkem k dosažení cíle, hodnotí se v rámci tradiční evropské humanitní kultury v zásadě záporně. Naše kulturní tradice byly odedávna součástí kultury středoevropského regionu spočívající na hodnotách západní křesťanské civilizace. Navíc středoevropský životní styl[2] byl do značné míry určován hodnotovou orientací početných středních společenských vrstev a vyznačoval se vyrovnaností, umírněností a spořádaností. Z toho vyplývala i konzervativní nechuť k extrémům, včetně násilí. Je zajímavé, že tuto nechuť k extrémům dokazuje i výzkum J. Buriánka,[3] který dokládá, že respondenti v reprezentativním výzkumu odmítají radikalismus a nesnášenlivost (republikány, skinheads, neonacisty, antisemitisty). Výzkum se také zabýval postoji k sociálním skupinám, zjišťovala se sympatičnost a nesympatičnost (nesympatičtí – neonacisté, skinheds, Romové /Romové i skinheds se stejnou mírou nesympatičnosti/ komunisté, antisemi-

* Text byl připraven pro mezinárodní vědecký seminář pořádaný katedrou trestního práva PrF MU Brno a Institutem pro trestní právo a kriminologii – Iuridicum Wien k trestně právní reformě v ČR a v Rakousku (Brno 23.5.1997).

[1] F. Gál, Násilí, Praha, Egem 1994, s. 85

[2] O. Osmančík, Násilná kriminalita, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1992, s. 1

[3] J. Buriánek, Nízká anomičnost, nebo nízká validita? in Sborník příspěvků se semináře sekce sociální patologie, Masarykova česká sociologická společnost, Vimperk 1995, s. 10.

tisté, republikáni, prostitutky, drogově závislí) nejvíce sympatičtí Češi a členové mírového hnutí. Sociální cítění dokládá poměrná sympatie k nemocným AIDS a politickým uprchlíkům.

I když řadě z nás se v lepším případě nepodaří setkat se s násilím přímo, *potkáváme ho* denně v masmédiích. Např. byl prováděn výzkum[4], který sledoval články o násilné kriminalitě po dobu tří měsíců v nejrozšířenějších titulech deníků. Provedená analýza zahrnovala pouze ty případy, kdy trestný čin je alespoň v nejzákladnější podobě popsán. Za uvedené období přinesl tisk informace o 104 případech násilné trestné činnosti. Z toho vyplývá, že každý den přinesou noviny zprávu nejméně o jednom násilném trestném činu. Veřejnost je tedy každý den seznamována s nejméně jedním novým závažným trestným činem z oblasti násilné kriminality. Nejvýraznější část těchto informací tvoří informace o trestném činu vraždy. Vražda je mezi uváděnými trestnými činy uváděna v počtu téměř 50 procent. Informace o vraždách převyšují informace o ostatních druzích násilné trestné činnosti. Tisk se tak zaměřuje na nejzávažnější trestný čin. V průměru každý druhý den lze nalézt v tisku zprávu o nové vraždě. Druhou v tisku nejčastěji frekventovanou skupinou násilných trestných činů jsou loupeže.

Násilí ve společnosti není rozloženo rovnoměrně. Jeho rozložení závisí na sociodemografických faktorech[5], jako je pohlaví (násilná kriminalita je výrazně záležitostí pachatelů mužského pohlaví zhruba 93:7), věk (mladší věkové skupiny – nejvíce 20–30 let, bydliště (velká města – Praha, Ostrava), socioekonomický status (spíše nižší jako i stupeň dosaženého vzdělání). Pokud se na chvíli zastavíme u místa výskytu násilí ukazuje se, že enormní zátěž vykazuje hlavní město, obdobná situace je v Ostravě. Značný rozdíl je mezi kraji, které mají větší regionální centra, a kraji s převahou rozptýlenější a méně koncentrované sídelní struktury. Násilí je koncentrováno především do regionálních center zatímco výskyt v menších městech a obcích je dosud výrazně nižší. Pronikání násilí do měst je velmi vážným problémem. V této souvislosti se často mluví o nakažlivosti násilí. Slovy Waltera Hauptmanna „jako zdroje tohoto infekčního procesu působí nositelé infekčních bacilů"[6] a hlavní předpoklad úspěchu je je identifikovat. Mezi nositele patří podle Hauptmanna zvláště masmédia. Koneckonců teorii o síle příkladu a nápodoby v oblasti kriminality formuloval již v roce 1891 Gabriel Tarde, který mluví přímo o módě zločinu. Můžeme plně souhlasit, že násilí musí být skutečně cum grano salis vykresleno jako nakažlivé. Pokud se vrátíme k prototypou pachatele

[4] O. Osmančík, Násilná kriminalita, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1992, s. 57–61

[5] O. Osmančík, násilná kriminalita, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 1992, s. 22

[6] W. Hauptmann, Ist Gewalt ansteckend? Kriminalistik 11/78 s. 487 an.

o kterém se mluvilo výše, jenom na dokreslení *složitosti* a rozmanitosti sociální reality bychom mohli uvést výzkum *S. Hubálka, který se týkal nájemných vrahů*[7]. (Skupina nájemných vrahů, kteří byli v letech 1995–96 souzeni pražskými soudy nebo byli ve vazbě)

Typ nájemného vraha:

- *mladí muži, většinou netrestaní, průměrně a nadprůměrně inteligentní, duševně zdraví, egocentričtí, narcističtí*
- *často začínali jako vyhazovači na diskotékách, barech, erotických klubech, pak vymahači dluhů*
- *vraždu chápou jako zakázku, hovoří o zákonu trhu, nabídce, poptávce, riziku podnikání, zatčení rovná se smůla v podnikání*
- *z nekriminálních rodin, dříve funkcionářských, nyní podnikatelských, s rodiči se nestýkají – rodiče podnikají – nemají čas).*
- *od dětství žili ve vysokém hmotném standardu, i nyní žijí v nadprůměrných hmotných podmínkách, nejedná se o zločin z chudoby*
- *zábava: rychlá auta, zbraně, bojová umění, hrací automaty, hazardní hry, video (akční a porno)*
- *svoji práci považují za rovnocennou s ostatními podnikatelskými aktivitami, demonstrují, že nemají pocit viny, považují se za profesionály*
- *vrcholem hodnotové orientace jsou peníze, opovrhují hodnotami práce*
- *před činem dlouhodobě nepracovali, přiznávají nudu*
- *opovrhují zákony, o veřejné věci se zajímají jen z ekonomického aspektu*
- *jsou rasističtí a netolerantní*
- *absence morální výchovy*
- *vrchol hodnotové orientace jsou peníze.*

Dle charakteristik původu a vzdělání jsou to spíše „slušní lidé".

Fedor Gál ve své knize Násilí velmi zdařile vyjádřil, že agresivita a násilí rovná se zlo. Násilí je zde popisováno jako všudypřítomné, i když není všude viditelné. Důležité ovšem je, aby lidé nebyli lhostejní jen proto, že násilí zatím nepřišlo do jejich bezprostřední blízkosti. Je důležité abychom se nenechali ukonejšit tím, že okolní hrůza se nás příliš netýká (jinde je to ještě horší) a abychom neztratili vnímavost a citlivost k bezpráví a násilí, aby nedošlo k banalizaci zla, o kterém tak mistrně mluví Hannah Arendtová.

[7] M. Scheinost, Organizovaný zločin, změny ve struktuře pachatelů, možné tendence. in Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie, Masarykova česká sociologická společnost 1997, v tisku.

Příčiny násilí jsou ve společnosti velmi různorodé. S určitým zjednodušením lze vytvořit model, který je tvořen aktérem a situací. Násilí je pak výsledkem interakce mezi aktérem a situací. Tento model vychází z předpokladu, že jedinec se chová normálně až do té doby, kdy se na scéně objeví příslušný „spouštěcí mechanismus", který aktivuje násilné schopnosti osoby, přičemž je kladen velký důraz na sociální kontext, který ovlivňuje výběr násilného nebo nenásilného chování. Na tento výběr má velký vliv zejména rodina, skupina vrstevníků a instituce zajišťující socializaci jedince. Významné je dále společenské klima, jak společnost hodnotí násilí, jaké preferuje společenské hodnoty a normy.

Návrhy na kontrolu (omezování) násilí jsou založeny na poznání, že represivní prostředky zde mají velmi omezený význam. Je lépe se orientovat na preventivní strategie, které jsou zaměřeny zejména do sféry rodiny, školy, k trávení volného času, ale také např. do sféry architektury a územního plánování. Přičemž na těchto strategiích by se měly významně podílet občanská sdružení a spolky. Jako příklad takové iniciativy bychom mohli uvést program LATA.

Zastavme se, ale ještě na chvíli u sféry architektury a jejího vlivu na násilí. Obytné prostředí by mělo být koncipováno tak, aby poskytovalo ztížení projevů násilí (kriminálních činů, vandalství, násilí na zvířatech), k tomu je důležitá vizuální přehlednost. Lidé by se měli znát, poznávat, sledovat veřejné plochy. U bytových staveb by měla převládat normální demografická struktura, t.j. zastoupení všech věkových skupin. Celkově budova i okolí má umožňovat kontrolu uživatelů, mít dobré osvětlení, promyšleně vysázenou zeleň, jasné tvary a přehledné půdorysy, prostory jasně přiřazené příslušným obyvatelům, kde matka může sledovat své děti na hřišti a kde funguje sousedská pomoc a kontrola – zkrátka image bezpečnosti.

Úroveň kontroly násilí ať už je vysoká nebo nízká je určena jednotlivými druhy společenských vztahů, existujících mezi jednotlivci, kteří vytvářejí společnost, a dále tím, jak jsou tyto vztahy efektivní při „donucování" lidí k následování předepsaných vzorců chování.

Jaké bude klima v konkrétní čtvrti, obci nebo městě, záleží i na faktorech jako je sociální složení obyvatel a jejich společenské angažovanost. Například převládají-li „slušní" lidé, ještě to neznamená, že také vnitřní normy místa budou slušné. Aby tato situace nastala, musí být oni občané ještě společensky nelhostejní, nesmí tedy chybět druhý faktor. Pokud chybí ono základní – to jest ochota aktivně se postavit zlu, se kterým se náhodně setkáme – policie mnoho nezmůže. Bez ohledu na její kompetence, materiální zabezpečení a autoritu ve společnosti. Tedy slovy J. Jacobsové „Žádné množství policistů nemůže udržet civilizaci tam, kde normální vzájemné vztahy skončily v kolapsu".

RESUMÉ

Článek pojednává o některých problémech rostoucího násilí. Fenomén násilí je i přes svoji rozšířenost v rámci tradiční středoevropské humanitní kultury, spočívající na hodnotách západní křesťanské civilizace, chápán v zásadě záporně. To dokládá i výzkum ve kterém respondenti vyjádřili svoji nechuť k extremismu, radikalismu a násilí. Rozložení násilí ve společnosti závisí na socioekonomických faktorech. Násilí nás obklopuje denně např. v podobě novinových zpráv o násilné kriminalitě. Velmi zajímavé v této oblasti jsou teorie o „infekci násilí" (Hauptmann). V textu jsou nastíněny možnosti kontroly násilí, jejíž těžiště je nutné vidět v oblasti prevence.